

Dříve vyslovené přání v sociálních službách

Jak vyplývá z výsledků namátkových dotazníkových šetření provedených mezi lékaři, sociální pracovníky a pacienty,¹ praktická zkušenost s dříve vyslovenými přáními je v současné době v České republice stále poměrně malá. Zdravotníci a sociální pracovníci se s dříve vyslovenými přáními zatím spíše nesetkávají (buď vůbec, nebo zcela výjimečně, jednou max. dvakrát za celou svou praxi) a pacienti o možnosti sepsat dříve vyslovené přání velmi často buď nevědí, nebo narazí na neochotu či nepřipravenost svého okolí jim se sepsáním dříve vyslovených přání pomoci.²

■ **Text: JUDr. Helena Krejčíková, Ph.D.,**
členka Centra zdravotnického práva
PF UK v Praze

Dříve vyslovené přání přitom může mít v určitých segmentech zdravotní péče (dlouhodobá péče, paliativní péče) zcela nezastupitelnou roli – zejména může do velké míry napomoci tomu, aby se pacient poté, co ztratí z důvodu svého nepříznivého zdravotního stavu možnost o sobě dále rozhodovat, nestal pouhým objektem v rukách zdravotníků. Dříve vyslovené přání je nástroj, který umožní, aby se o pacientovi nerozhodovalo zcela bez ohledu na jeho dřívější přání a preference, které měl, když o svých záležitostech ještě byl schopen rozhodovat sám.

Česká populace stárne a zvyšuje se počet pacientů vysokého věku, kteří trpí nevyléčitelnou progredující (postupující) chorobou a kterým je v závěru jejich života poskytována mnohdy velmi intenzivní péče. Právě tito pacienti a jejich blízcí, obzvláště po zkušenosti s léčbou, která je dle jejich názoru poskytována v přílišné míře a bez ohledu na výslednou (dle jejich mínění nedobrou) kvalitu života,³ hledají možnost,

jak se platně a relevantně vyjádřit ke způsobu a intenzitě léčby, která by jim měla být poskytována v okamžiku, kdy se k tomu již nebudou moci sami vyjádřit.

Na tyto pacienty a jejich blízké byl zacílen projekt Cesty domů, z. ú., s názvem Dříve vyslovená přání – jak je správně plnit?⁴, který probíhal v loňském roce a který si kladl za cíl poskytnout zájemcům o dříve vyslovené přání dostatek informací o tom, jak dříve vyslovená přání sepsat, jak řešit problematické situace, které jsou se sepsáváním dříve vysloveného přání spojené, jak s dříve vysloveným přáním po sepsání nakládat a jak postupovat v případě, že dříve vyslovené přání není ze strany zdravotníků respektováno.⁵

Možnost sepsání dříve vyslovených přání se však netýká jen (nemocných) pacientů; dříve vyslovená přání je oprávněn sepsat kdokoli (kdo není stížen duševní poruchou, jež by ho činila nezpůsobilým dříve vyslovené přání sepsat), tj. samozřejmě i osoba zcela zdravá.

O sepsání dříve vyslovených přání projevují zájem i uživatelé sociálních služeb. Smyslem tohoto textu je proto stručně představit dříve vyslovená přání a načrtnout v krátkosti postup, jak dříve vyslovené přání sepsat.

▶ Jak sepsat dříve vyslovená přání

Dříve vyslovené přání lze definovat jako projev vůle svéprávné zletilé osoby, kterým se do budoucna uděluje souhlas nebo nesouhlas s poskytováním zdravotních služeb pro případ, že už by v budoucnu tato osoba z důvodu svého nepříznivého zdravotního stavu (např. bezvědomí, pokročilého neurodegenerativního onemocnění atd.) nemohla aktuální souhlas či nesouhlas udělit.

Přestože se o dříve vyslovených přáních mluví nejčastěji v souvislosti s odmítáním přílišné (příliš intenzivní, příliš invazivní) péče, prostřednictvím dříve vysloveného přání se nemusí budoucí zdravotní péče jen odmítat; dříve vyslovené přání může být formulované i veskrze pozitivně jako souhlas s případnou budoucí léčbou.

Dříve vyslovená přání jsou upravena Úmluvou o biomedicině⁶ a § 36 zákona o zdravotních službách⁷. Vzhledem k tomu, že dříve vyslovená přání jsou speciální předběžná prohlášení, dopadá na ně (subsidiárně) i právní úprava § 38 a násl. občanského zákoníku.⁸ Pro dříve vyslovené přání zákon vyžaduje písemnou formu.

Z § 36 zákona o zdravotních službách vyplývá, že sepsat dříve vyslovená přání je možno dvojím způsobem – buď si pacient dříve vyslovené přání sepíše sám, s tím, že se požaduje, aby byl o následcích dříve vysloveného přání poučen lékařem, anebo se pacientovi, který je toho času hospitalizován ve zdravotnickém zařízení, zaznamená jeho dříve vyslovené přání do zdravotnické dokumentace.

Sepsuje-li si pacient dříve vyslovené přání sám,⁹ pak musí dříve vyslovené přání opatřit svým úředně ověřeným podpisem. Součástí dříve vysloveného přání musí být i písemné poučení (§ 36 odst. 3

¹ Dotazníková šetření proběhla v rámci řešení projektu Dříve vyslovená přání – jak je správně plnit? (projekt řešený Cestou domů, z. ú., za finanční podpory MPSV, projekt č. 7017). V následujících týdnech však lze očekávat i zveřejnění výsledků rozsáhlého průzkumu veřejného mínění provedeného agenturou STEM.

² Z odpovědí v dotaznících vyplývá, že zákonný požadavek, aby dříve vyslovené přání bylo respektováno pouze tehdy, bylo-li učiněno na základě písemného poučení lékařem o důsledcích tohoto dříve vysloveného přání, v praxi může narazit na určité problémy – často se objevují obavy pacientů, že lékaři nebudou ochotni pacientům se sepsáváním dříve vysloveného přání pomoci.

³ Z výsledků provedeného šetření lze v tomto okamžiku dovozovat, že pacienti, kteří stojí o sepsání dříve vysloveného přání, jeho prostřednictvím v naprosté většině odmítají příliš invazivní či příliš zatěžující léčbu („hlavně neprodlužovat umírání a utrpení“, „odmítám resuscitaci“, „nechci být na přístrojích“).

⁴ Projekt č. 7017, za finanční podpory MPSV.

⁵ Tyto informace jsou mimo jiné obsaženy i ve sborníku Dříve vyslovená přání, který je dostupný na webových stránkách <http://www.cestadomu.cz/cz/ke-stazeni.html>.

⁶ Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, publikovaná pod č. 96/2001 Sb.m.s.

⁷ Zákon č. 372/2011 Sb.

⁸ Zákon č. 89/2012 Sb. Úprava předběžných prohlášení obsažená v občanském zákoníku je významná zejména proto, že umožňuje soudní přezkoumání platnosti dříve vysloveného přání, a také proto, že umožňuje, aby si pacient předem – vedle sepsání dříve vysloveného přání – určil i zástupce pro rozhodování o péči.

⁹ Šablona, která naznačuje, jak by mohly formulace dříve vysloveného přání vypadat, je k dispozici např. na webových stránkách <http://www.cestadomu.cz/ke-stazeni.html>

Možnost sepsání dříve vyslovených přání se však netýká jen (nemocných) pacientů; dříve vyslovená přání je oprávněně sepsat kdokoli (kdo není stížen duševní poruchou, jež by ho činila nezpůsobilým dříve vyslovené přání sepsat), tj. samozřejmě i osoba zcela zdravá.

zákona o zdravotních službách) pacienta o důsledcích jeho rozhodnutí, a to lékařem v oboru všeobecného praktického lékařství, u něhož je pacient registrován, nebo jiným ošetřujícím lékařem v oboru zdravotní péče, s nímž dříve vyslovené přání souvisí (§ 36 odst. 2 zákona o zdravotních službách).

Učiní-li pacient dříve vyslovené přání při přijetí do péče poskytovatelem zdravotních služeb nebo kdykoliv v průběhu hospitalizace, pak se toto dříve vyslovené přání zaznamená do zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi. Záznam podepíše pacient, zdravotnický pracovník a svědek a nevyžaduje se ověřený podpis pacienta (§ 36 odst. 4 zákona o zdravotních službách). Jak ale vyplývá z přílohy č. 1 vyhlášky č. 98/2012 Sb., o zdravotnické dokumentaci,¹⁰ záznam o dříve vysloveném přání ve zdravotnické dokumentaci by měl obsahovat důkladnější poučení odpovídající svým rozsahem požadavkům kladeným vyhláškou na písemný informovaný souhlas a negativní revers.

Poučení ze strany lékaře ohledně dříve vysloveného souhlasu s budoucí léčbou by proto mělo vždy obsahovat:

1. Popis situace, ve které pacient souhlasí s tím, aby mu byly jím určené (co možná nejkonkrétněji označené) zdravotní služby poskytovány.
2. Údaje o účelu, povaze, předpokládaném prospěchu, následcích a možných rizicích zdravotních služeb.
3. Poučení o tom, zda navrhované zdravotní služby mají nějakou alternativu a pacient má možnost zvolit si z několika alternativ.
4. Údaje o možném omezení v obvyklém způsobu života a v pracovní schopnosti po poskytnutí příslušných zdravotních služeb, lze-li takové omezení předpokládat, a v případě změny zdravotního stavu též údaje o změnách zdravotní způsobilosti.
5. Údaje o léčebném režimu a vhodných preventivních opatřeních i o poskytnutí dalších zdravotních služeb.
6. V případě, že pacient souhlasí s implantací zdravotnického prostředku, podrobné informace o implantovaném zdravotnickém prostředku podle zvláštního právního předpisu.

7. Záznam toho, že pacient nebyl omezen ve svéprávnosti k právním úkonům ani nevykazuje známky duševní poruchy, která by jej činila nezpůsobilým právně jednat (činit dříve vyslovená přání).
8. Datum a podpis pacienta a lékaře, který pacientovi údaje a poučení poskytl (příp. se zaznamená, z jakého důvodu pacient není fyzicky schopen dříve vyslovené přání podepsat, jakým způsobem projevil svou vůli a podpis osoby blízké, příp. svědka – k tomu srov. 34 odst. 6 zákona o zdravotních službách).

Poučení ze strany lékaře ohledně předem vysloveného nesouhlasu s budoucí léčbou by proto mělo obsahovat:

1. Popis situace, ve které pacient odmítá jím určené (označené co možná nejkonkrétněji) zdravotní služby.
2. Údaj o zdravotním stavu pacienta a potřebných zdravotních službách (pozn.: pro případ, že pacient sepisuje dříve vyslovené přání zcela bez ohledu na svůj momentální zdravotní stav a jeho možný vývoj, je možné jen stručně vypsát diagnózu bez detailnějších informací o případných potřebných zdravotních službách).
3. Údaj o možných následcích odmítnutí zdravotních služeb pro zdraví pacienta. (Toto je nutno sdělit opakovaně! K tomu srov. § 34 odst. 3 zákona o zdravotních službách).
4. Záznam vyjádření pacienta, že údaje podle bodu 2 a 3 mu byly zdravotnickým pracovníkem sděleny a vysvětleny, že jim porozuměl a že měl možnost klást doplňující otázky, které mu byly zdravotnickým pracovníkem zodpovězeny.
5. Písemné prohlášení pacienta, popřípadě záznam o tomto prohlášení, že i přes poskytnuté vysvětlení potřebné zdravotní služby odmítá.
6. Místo, datum, hodina a podpis pacienta (příp. namísto toho záznam, proč pacient nepodepsal, vč. jména, příjmení, podpisu svědka).
7. Podpis lékaře, který pacientovi informace poskytl.

Nelze než doporučit, aby při sepsování dříve vysloveného přání – kromě přesné formulace, pro jakou budoucí situaci pacient uděluje souhlas či nesouhlas s jakou konkrétní léčbou, a písemného poučení ze

strany lékaře – bylo zároveň vždy pomýšleno na to, aby pacient svůj úmysl sepsat dříve vyslovené přání prodiskutoval se svými blízkými. Velmi podstatné také je, aby pacient v okamžiku sepsování nebyl stížen duševní poruchou, jež by ho činila nezpůsobilým dříve vyslovené přání sepsat (resp. chápat důsledky svého dříve vysloveného přání).

Sepsání dříve vysloveného přání však neznamená, že vůle pacienta bude pro jeho okolí vždy nutně závazná. Dříve vyslovené přání nesmí být respektováno, pokud by pacient požadoval, aby byl v budoucnu aktivním konáním jiné osoby usmrcen, či pokud by splnění dříve vysloveného přání pacienta mohlo ohrozit jiné osoby. Vedle toho nemusí být dříve vyslovené přání respektováno tehdy, pokud od doby jeho vyslovení došlo v poskytování zdravotních služeb, k nimž se toto přání vztahuje, k takovému vývoji, že lze důvodně předpokládat, že by pacient vyslovil souhlas s jejich poskytnutím. V takovém případě však má poskytovatel zdravotních služeb, resp. zdravotníci, povinnost rozhodnutí o nerespektování dříve vysloveného přání pacienta a důvody, které k němu vedly, zaznamenat do zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi.¹¹

➤ Závěr

Dříve vyslovená přání přinášejí pacientům příležitost, aby projevili svou vůli ohledně léčby, která pro ně může v budoucnu připadat v úvahu. Smyslem dříve vysloveného přání je posílit autonomii zletilého svéprávného pacienta a umožnit mu předem o léčbě rozhodnout pro případ, že v budoucnu již o své léčbě dále rozhodovat nebude schopen.

Přestože se zejména zdravotníci staví zatím k dříve vysloveným přáním spíše rezervovaně, faktem zůstává, že dříve vyslovená přání – i přes svá rizika, např. že budou nepochopena, či dokonce zneužita – mají potenciál zmírňovat nejistotu osob, které o pacienta pečují, ohledně toho, co by si pacient sám přál; z jejich sepsání tak nakonec nemusí profitovat jenom pacient, ale i všechny další osoby, které se podílejí na péči o něj.

¹⁰ Bod 5, resp. 6 a 7 vyhlášky o zdravotnické dokumentaci.

¹¹ § 36 odst. 5 zákona o zdravotních službách.